

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ»

ФІЛАЛАГІЧНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА ГРОДЗЕНШЧЫНЫ
(Матэрыялы і даследаванні)

Зборнік навуковых артыкулаў
(да 100-годдзя з дня нараджэння
Максіма Танка)

Гродна
ЮрСаПрынт
2012

І.В. Піваварчык, С.М. Тарасава (Гродна)

ДВА ЛЁСЫ, ДЗВЕ ТВОРЧАСЦІ: МАКСІМ БАГДАНОВІЧ І ЛЕЙБ НАЙДУС

У нямецкага пісьменніка і мысляра І.-В. Гётэ ёсць выказванне: «Шмат прыгожага, дасканалага існуе ў свеце адасоблена». Згаданыя словы вядомага творцы, здаецца, як найлепш пасуюць тэме нашай гаворкі.

У гісторыю Гродна ўвайшла значная колькасць імён яркіх і знакамітых творцаў. Але часта прыходзіцца канстатаваць: многія з іх маглі жыць у адзін час, маглі сустракацца на старажытных вулках горада, але так і не адбыліся іх магчымыя сустрэчы, не адбылося іх узаемадзейння, паразумення, духоўнага паяднання. І толькі праз значную колькасць гадоў становіцца бачным, якімі блізкімі ў многіх сваіх праявах маглі быць гэтыя асобы.

У Гродне пакінуў свой ганаровы след класік беларускай літаратуры, прызнаны пісьменнік М.Багдановіч. Гэта памятаецца і шануецца ўсімі прыхільнікамі яго творчасці. У яго гонар названа вуліца, заснаваны музей, адноўлена і дагледжана магіла маці паэта, чакаецца з'яўленне помніка нашаму славутаму земляку. І ў той жа час, на пачатку ХХ стагоддзя, на гродзенскай зямлі ўзрастала яшчэ адна творчая постаць, з вельмі ж падобным жыццёвым лёсам: паэт Лейб Найдус, якому наканавана было таксама стаць класікам, толькі іншай, яўрэйскай, літаратуры. Гісторыя распарадзілася так, што не суджана было абодвум паэтам быць знаёмымі ці ўзаемадзейнічаць творча, але ім было суджана стаць знакавымі постацямі ў сваёй культурнай прасторы, а іх жыццёвае і творчае падабенства не можа не здзівіць.

Канец ХІХ стагоддзя падрыхтаваў спрыяльную глебу для ўзрастання і станаўлення новага пакалення творцаў, што неўзабаве заявіць пра сябе ў новым ХХ стагоддзі. М.Багдановіч і Л.Найдус – паэты-равеснікі, нават па гадах нараджэння. Лейб Найдус нарадзіўся 6 кастрычніка 1890 г. ў багатай адукаванай сям'і. М.Багдановіч 9 снежня 1891 г. ў сям'і адукаваных беларускіх інтэлігентаў. Абодва мелі магчымасць атрымаць добрую адукацыю, у лёсе абодвух адыграла сваю ролю воля бацькоў, якую гэтак жа абодва парушылі. Абодва пражылі пэўны час за межамі сваёй радзімы, перажылі нешчаслівае каханне. Непрацяглым аказалася і іх асабістае жыццё: М.Багдановіч памёр 25 мая 1917 года, Л.Найдус – 23 снежня 1918 года.

Падабенства ў жыццёвым лёсе ў адпаведнай меры магло прадвызначыць наяўнасць некаторых заканамерных з'яў ў іх творчасці. А калі яшчэ дадаць

аднолькавы уплыў агульнакультурнай сітуацыі таго часу, запатрабаванняў агульнамастацкіх, то праявы творчага падабенства проста непазбежныя.

Нягледзячы на непрацяглы час уласнай творчасці (у М.Багдановіча – 10 гадоў, у Найдуса – 11), абодва пісьменнікі выявілі разнастайныя напрамкі свайго мастацкага пошуку. М.Багдановіч вядомы як паэт, прэзаік, перакладчык, крытык і гісторык літаратуры. Пасля Лейба Найдуса засталася значная колькасць вершаў, песень, перакладаў еўрапейскіх паэтаў, літаратуразнаўчых артыкулаў. Эстэтычныя густы гэтага пісьменніка фарміравала не гарадское яўрэйскае асяроддзе, тыповае для «рысы аседласці», а прырода гродзенскага краю, у якой паэта вабіла яе незвычайнасць і загадканасць. У яго паэзіі няма месца карчме, гандлярю «мылам і павідлам», рамеснікам з іх праблемамі. Найдус прынёс у яўрэйскую паэзію непаўторную прыгажосць прыроды, багатую палітру фарбаў і не сустрэтую да яго выключную сентыментальнасць. Уся яго паэзія – гэта гімн прыродзе, характэрнаму, гармоніі і дасканаласці (пераклад на беларускую мову зроблены М.Танкам 24.05.1994 г., рукапіс перакладу захоўваецца ў архіве І.Карпюк):

Дождж і сонца, дождж і сонца
Рэчка ў берагах гайдае
Злягка кроплі толькі б'юцца,
Іх кругі нясуцца ў далеч.
Дождж і сонца, дождж і сонца
Адбіваюцца на небе
Каляровы мост блакітны
Шчасця вечнага дарога.

Сваім глыбокім выражэннем радасці, зачаравання і зліцця з самой прыродай вершы Л.Найдуса моцна пераклікаюцца з Багдановічавымі вершамі.

Не ў меншай меры фарміраванню эстэтычнай пазіцыі аўтара спрыяла яго захапленне творами сусветнага мастацтва, еўрапейскай літаратуры. Гродзенскаму паэту і даследчыку А.Брусевічу бацьца ў многіх вершах Л.Найдуса «яўны ўплыў беларускай рамантычнай традыцыі і перш за ўсё традыцыі Адама Міцкевіча» [2, с.142].

Творчасць М.Багдановіча таксама ўжо здаўна названа адбіткам свету гармоніі і красы, якія паэт шукаў і знаходзіў у навакольным свеце. А на тое, што спрыяла фарміраванню літаратурна-эстэтычных густаў М.Багдановіча, дакладна ўказана В.Максімовічам: «Прысутнасць шматлікіх кантэкстаў і культурных эпох у творчасці М. Багдановіча відавочная. Антычная і нацыянальная міфалогія, класічныя традыцыі сусветнай паэзіі, новыя этыкафіласофскія адкрыцці літаратуры памежжа стагоддзяў – усё гэта фарміравала агульную светапоглядную і эстэтычную сістэму беларускага паэта» [2, с. 218].

Багдановіч выдаў пры жыцці ўсяго адзін беларускамоўны зборнік вершаў – «Вянок» (Вільня, 1913), кнігу, якая «стала легендай, узорам гармоніі, цэласнасці, мастацкай дасканаласці» (Т.Чабан). У планах паэта, як вядома з архіўных крыніц, было выданне яшчэ некалькіх зборнікаў нават з ужо вызначанымі для іх назвамі: «Маладзік» або «Красавік», «Пярсцёнак», «Шыпшына», «Полынь-трава».

Лейб Найдус за кароткі век выдаў дзве кнігі на ідыш: у 1915 годзе ў Вільні выйшла кніга «Лірыка», а ў 1918 годзе ў Гродне быў надрукаваны зборнік «Флейта Пана». Яшчэ адзін зборнік «Інтымныя мелодыі» паэт сам падрыхтаваў да друку, але выдалі яго блізкія сябры ў 1919 годзе пасля яго смерці.

Літаратурная дзейнасць абодвух паэтаў супадае з росквітам паэзіі ўсходнееўрапейскага мадэрнізму і дэкадансу, для якіх было ўласціва трагічнае светаадчуванне. У літаратуры і культуры мяжы стагоддзяў такое адчуванне набыло асабліваю моц. Адчуванне катастрафічнасці, вырачанасці на пакуты напаўняюць многія творы тагачасных аўтараў. Такія настроі праявілася і ў паэзіі М. Багдановіча. Гэтаму спрыяла і разуменне пісьменнікам трагічнасці ўласнага лёсу. В. Максімовіч тлумачыць гэта і «імякненнем асобы, якая тонка і балюча ўсведамляе сваю зямную планіду, вызначыць свой быццёвы статус» [6, с.188].

А.Брусевічам таксама ўказваецца, што «эстэтызацыя смерці, туга, безнадзейнасць, змрочная наканаванасць таксама становяцца істотнымі складнікамі паэтычнага свету гродзенскага аўтара (Лейба Найдуса)» [2, с.148].

Не ў меншай меры блізкія па сваіх настройх творы абодвух аўтараў, прасякнутыя патрыятычнымі матывамі. Вобраз Радзімы – важная складовая частка мастацкай сістэмы М.Багдановіча. А самі вершы пераканаўча перадаюць думку, што «толькі ў роднай старонцы, у сваёй зямлі зможа паэт зачэпнуць душэўныя сілы для жыцця і творчасці» [1, с.45]. Творы Л.Найдуса адпавядаюць такому ж вызначэнню, бо для паэта крыніцай творчасці таксама была родная зямля, ваколіцы мілага яму горада. З сардэчным замілаваннем гаварыў ён пра сваю любоў да Радзімы ў вершах, такіх, як «Люблю пясчаныя палі Літвы». А зборнік «Літоўскія арабескі», выдадзены ў Варшаве пасля смерці паэта, таксама прасякнуты патрыятычнымі матывамі.

Тонкае адчуванне характа, дасканаласці формы падштурхнула беларускага паэта звярнуцца да класічных форм еўрапейскай, сусветнай літаратуры: санета, трыялета, рандо і інш. Паводле ацэнкі Р.Бязрозкіна, «рандо і санеты павінны былі, згодна з задумай Багдановіча, яшчэ раз ... пацвердзіць мастацкую жыццяздольнасць беларускага слова» [3, с.166]. Л.Найдус таксама быў прыхільнікам вытанчаных паэтычных форм, даўшы ўзоры санета на ідыш. А апошні, выдадзены пры жыцці паэта, зборнік «Флейта Пана»

ўяўляе сабой вясеннюю сімфонію – 48 васьмірадкавых песень, сплеченых паміж сабой. Гродзенскі літаратар і блізкі сябра Найдуса Абрам Зак так характарызаваў гэтую кнігу: «Гэта 48 лёгкіх, акрыленых, па-вясенняму ўзвышаных вершаў – інтымны вясенні дзённік, паэт знайшоў шчасце ў свабодным, неабмежаваным, вечна квітнеючым, вечна маладым царстве палёў ляснога бога Пана» [4, с. 3]. Як сведчаць творы Багдановіча і Найдуса, для абодвух аўтараў было характэрным і міфалагічнае ўспрыманне свету.

Сусветная літаратура абодвум паэтам бачылася ўзорам дасканаласці і выяўленчых магчымасцей. Магчыма, гэтым і тлумачыцца іх жаданне данесці гэтыя высокамастацкія ўзоры свайму чытачу на нацыянальнай мове. «Максім Багдановіч меў яшчэ адну, і сапраўды неацэнную, заслугу перад беларускай літаратурай: ён – першы яе прадстаўнік, які свядома і мэтанакіравана працаваў над тым, каб рассунуць яе нацыянальныя рамкі, прылучыць беларускае слова да скарбонкі сусветнага мастацтва і тым самым замацаваць сувязь свайго народа з вялікімі гуманістычнымі каштоўнасцямі свету...» – так дакладна адзначыў сутнасць перакладчыцкай працы беларускага паэта Р.Бярозкін [3, с.158].

Як сведчыць творчая спадчына яўрэйскага паэта, Л. Найдус таксама займаўся перакладамі Персі Шэлі, Генрыха Гейнэ, Эдгара По, Аляксандра Пушкіна, Міхаіла Лермантава. Пераклад «Сказкі о мертвой царевне и семи богатырях» быў выдадзены перакладной камісіяй імя Пераца ў 1917 годзе ў Вільні ў журнале «Кіндэрфрай». Асабліва многа Лейб перакладаў французскіх паэтаў: Альфрэда Мюсэ, Тэафіла Гацье, Шарля Бодлера, Эдмана Растана, Поля Варлена. Л.Найдус не толькі даў доступ сваім чытачам да твораў перадавых паэтаў, але і сам эвалюцыянаваў пад іх уплывам [5, с. 214].

Творчасць Найдуса была якасна новым крокам у развіцці яўрэйскай літаратуры. «Яго песні былі свайго роду перапевам сусветнай паэзіі, не копія, а дасягненне, доказ магчымасці, што ён і зрабіў з яўрэйскім вершам. На працягу 11 год, якія ён пісаў і перакладаў сусветную паэзію, гэтаму маладому гродзенцу атрымалася даказаць нашы магчымасці ў галіне вытанчанай яўрэйскай паэзіі, якая да яго была ў пялёнках» – так адклікаўся аб паэзіі Найдуса літаратурны крытык Я.Гладштэйн [5, с. 213-218].

Як ні парадаксальна, але пры ўсіх названых мастацкіх вартасцях абодвух паэтаў, прызнанне іх заслуг прыйшло аднолькава запознена. Пры жыцці іх творчасць мала разглядалася крытыкай і даследчыкамі. Адносна позна пачалося яе вывучэнне і прызнанне. Пра Багдановіча Р.Бярозкін невыпадкова згадаў: «Ні адзін беларускі паэт не прынёс крытыцы столькі клопату, колькі Максім Багдановіч» [3, с.31]. А ў сваёй знакамітай працы «Чалавек напрудвесні» даследчык дакладна апісаў гісторыю даследавання і вывучэння

творчасці беларускага паэта, зазначыўшы, што «больш тонка і цэласна разглядаюць паэзію Багдановіча сучасныя беларускія даследчыкі» [3, с.33].

Першае выступленне ў літаратуры Л.Найдуса таксама адбылося без асаблівай увагі літаратурных колаў, пры жыцці яму не ўдалося пачуць натхняльных слоў крытыкі. Малады паэт вымушаны быў задаволіцца ўзнёслым водгукам сярод моладзі, перад якой ён выступаў з уласнымі творамі, а пазней як лектар на літаратурныя тэмы, на так званых «Эстэтычных вечарах».

У 20-ых гадах у Варшаве пры Саюзе яўрэйскіх літаратараў і журналістаў быў створаны Камітэт імя Л.Найдуса з мэтай выдаць яго творы і паставіць помнік на магіле. У 1923 годзе выдавецтва Левін-Эпштэйн па заказе Камітэта прыступіла да выдання збораў сачыненняў паэта, але выдала толькі адзін том пад назвай «Кніга паэм». У 1924 годзе ўжо ў выдавецтве Ячкоўскага выйшаў том «Літоўскія арабескі», куды ўвайшлі «Флейта Пана», «Мой народ», «Інтымныя мелодыі», «Штосьці ўсходняе», «3 пісьма». Рукапісы Найдуса яго блізкія перадалі ў Яўрэйскі інстытут літаратуры ў Вільні, дзе яны разам з інстытутам былі знішчаны ў час вайны. Рэдактарам усіх тамоў быў блізкі сябра, пісьменнік і літаратуразнаўца Абрам Зак. Менавіта Заку належыць выраз «віртуоз яўрэйскай паэзіі». Успаміны А.Зака пад такой назвай выйшлі ў 1956 годзе ў Аргенціне. Дзясятая гадавіна смерці паэта (1928 год) ў Гродне была адзначана перайменаваннем вуліцы Пясчаная, дзе жыў да смерці Найдус, у вуліцу імя Найдуса. Носіць яна гэтае імя і цяпер.

Гісторыі было не суджана перасячы творчыя лёсы М.Багдановіча і Л.Найдуса, яны так і засталіся паасобку, кожны ў сваёй нацыянальнай прасторы. Што магло б даць іх узаемадзеянне, так і застанецца невядомым.

У цытаце І.-В.Гётэ, прыведзенай у пачатку артыкула, ёсць працяг, у якім шматзначна заўважана, што ў задачу чалавечага духу ўваходзіць выяўленне адасобленых, разрозненых праяў прыгожага, вызначэнне іх мастацкай сутнасці, бо менавіта праз такую працу мы па-сапраўднаму спасцігаем хараство.

Спіс літаратуры

1. Барсток, М.М. Максім Багдановіч у школе / М. Барсток. – 3-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Народная асвета, 1991. – 109 с.
2. Брусевіч, А. Месца Лейба Найдуса ў беларускай культурнай прасторы / А. Брусевіч // Феномен памежжа. Славянскія мовы, літаратуры і культуры: этнас у святле гісторыі і сучаснасці: зб. навук. прац / ГрДУ ім. Я. Купалы; рэдкал.: С.П. Мусіенка [і інш.]. – Гродна: ГрДУ, 2009. – С. 141 – 148.
3. Бязозкін, Р. Чалавек напрудвесні: Расказ пра Максіма Багдановіча / Р.Бязозкін. – Мінск: Народная асвета, 1986. – 176 с.
4. Zak, A. Wirtuoz poezji Zydowskiej // Архіў Інстытута Яўрэйскай гісторыі ў Варшаве. – 1956. – Рукапіс.
5. Лексикон новой еврейской литературы – Т. 6. – Нью-Йорк. – 1965.
6. Максімовіч, В. Эстэтычныя пошукі ў беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя / В. Максімовіч. – Мінск: Аракул, 2000. – 351 с.